

Kültür, İktidar ve Eğitim **Kitap İncelemesi**

Ali İhsan Özdemir¹

Malta Üniversitesi'nde profesör olan Peter Mayo, 2021-2025 yılları arasında UNESCO Küresel Yetişkin Eğitimi Kürsüsü'nün başkanlığını yürütmüştür. Bunun yanı sıra Nottingham Üniversitesi'nden Onursal Profesör unvanı almıştır. Çoğu İngilizce yayımlanmış, beşi Türkçeye çevrilmiş çok sayıda kitabın yazarıdır. Mayo, Gramsci ile Freire'nin düşüncelerini bir araya getirerek eleştirel pedagojiye özgün ve yaratıcı katkılar sunmayı amaçlayan çalışmalarıyla tanınmaktadır.

Eleştirel pedagojinin kurucu momentine Paulo Freire'yi yerleştirmek teorik ve politik olarak doğrudur ancak bu gelenek hiçbir zaman tek bir sabit kaynaktan ortaya çıkan doğrusal bir üretim zinciri olarak görülmemelidir. Aksine, eleştirel pedagoji, Marksizmden post-kolonyal düşünceye, feminist kuramdan kültürel çalışmalara uzanan geniş bir eleştirel düşünce havuzundan beslenerek, kavramsal dağarcığını ve sorun alanlarını sürekli genişletmiş, kendi sınırlarını zorlayarak bugünkü kuramsal yoğunluğuna ulaşmıştır. Bu genişlemede Antonio Gramsci'nin hegemonya ve organik entelektüel gibi kavramlarının eleştirel pedagoji terminolojisine dâhil edilmesi önemli bir eşik oluşturur. Gramsci'nin eleştirel pedagojiyle entegrasyonunda Peter Mayo'nun ısrarlı ve sistematik müdahalelerinin rolü yadsınamaz. Mayo, Gramsci'yi pedagojik düşüncenin kıyısında duran bir siyaset teorisyeni olmaktan çıkarıp, eleştirel pedagojinin merkezî tartışmalarına yerleştirerek, bu alanın yalnızca özgürleştirici bir eğitim projesi değil, aynı zamanda hegemonya karşıtı kültürel bir savaşımın kuramsal cephesi olarak yeniden kurulmasının taşlarını döşeyenlerden biri olmuştur.

Gramsci'de hegemonya rıza üretimidir; zora dayalı olmayan iktidar yöntemlerini ima eder. Mayo, hegemonyanın eğitimsel bir ilişki olmasının altını çizerek

¹ aliozdemir.edu@gmail.com

kavramı eleştirel pedagojinin sınırlarından içeri sokar. Hegemonya, dünyanın belli bir perspektifle yorumunun toplumsal özneler tarafından öğrenilmesi, içselleştirilmesi ve yeniden üretilmesi sürecidir. Bu nedenle eğitim, hegemonyaya dışarıdan eklenen bir araç değil, onun işleyiş kipidir. Mayo, bu eğitimsel ilişkiyi yalnızca okullarla sınırlamaz. Bir yetişkin eğitimcisi olarak, hegemonyayı formel eğitimi de içeren fakat esasen informal ve gündelik öğrenme süreçlerinde, medyada, çalışma yaşamında, dinsel yapılarda, ailede ve sivil toplumda sürekli işleyen hiyerarşik bir pedagojik etkileşim olarak kavrar. Toplumsal yaşamın tamamı, bu anlamda, rızanın üretildiği ve aynı zamanda sorgulanabildiği bir “yaygın eğitim alanı”dır.

Bu yaklaşım, Freire'nin bilinçlenme kavrayışını da yeni bir düzleme taşır. Hegemonya kadar karşı-hegemonik mücadele de pedagojiktir. Yine belirtelim ki burada pedagojik olan, yalnızca sınıf içi diyalog ya da eleştirel müfredat tasarımı değildir; kültürel üretim, kamusal tartışma, kolektif örgütlenme ve gündelik hayat pratikleri de bu sürecin parçasıdır. Mayo'nun katkısı, Freireci diyalojik pedagojiyi Gramsci'nin perspektifiyle birlikte düşünerek, eleştirel pedagojiyi uzun erimli bir kültürel mücadele stratejisi olarak okumasında yatar.

Bu çerçevede eleştirel pedagoji, hegemonik projelerin nasıl pedagojik olarak kurulduğunu ve buna karşıt pedagojilerin nasıl inşa edilebileceğini araştıran bir kuramsal-pratik alan hâline gelir. Geniş anlamda eğitimsel ilişki burada, hegemonya ile özgürleşme arasındaki süreğen mücadelenin asli zeminidir.

Kültür, İktidar ve Eğitim

Eğitimin tarafsız olup olmadığına dair tartışma, çoğu zaman müfredat tercihleri ya da öğretim yöntemleri düzeyinde yürütülür. Bunlar gerçekten de önemlidir fakat geniş çerçeveden bakıldığında sorun, pedagojik tekniklerin ötesinde, eğitim ile kültür ve iktidar arasındaki kurucu ilişkide yatar. Eğitim her zaman belirli dünya görüşlerinin, değer rejimlerinin ve toplumsal hiyerarşilerin gündelik hayata yerleşmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Bu yerleşme süreci çoğunlukla açık zor mekanizmalarından ziyade anlam üretimi, norm inşası ve özne biçimlendirme üzerinden işleyen bir rıza örgütlenmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle eğitim, yalnızca bilginin dolaşıma sokulduğu bir kanal değil, toplumsal gerçekliğin nasıl algılanacağına ilişkin çerçevenin pedagojik olarak kurulduğu bir mücadele alanıdır. Eleştirel pedagoji tam da bu nedenle pedagojik olanı okul duvarlarıyla sınırlamaz. Medya, çalışma yaşamı, aile, dinsel yapılar ve gündelik etkileşimler, hegemonyanın pedagojik olarak üretildiği geniş bir öğrenme evreni oluşturur. Fakat öğrenen özne edilgen bir alıcı değil, aynı zamanda anlamı müzakere eden ve yeniden kuran bir faillik imkânıdır. Dolayısıyla eleştirel pedagojinin meselesi yalnızca farkındalık üretmek değil, etik bir konum alış ve kolektif eylem kapasitesi geliştirmektir.

Ne var ki bu geniş pedagojik ufuk, okulu önemsizleştirmek anlamına gelmez. Tam tersine, okul modern toplumlarda hegemonik projelerin yoğunlaştığı, resmî bilgi

rejimlerinin kurumsallaştığı ve pedagojik ilişkilerin belirli bir disipliner forma kavuştuğu düğüm noktalarından biridir. Bu yüzden okullar, toplumsal yaşamın geneline yayılmış pedagojik süreçlerin kristalize olduğu özel mekânlar olarak ayrı bir dikkat gerektirir. Peter Mayo'nun kaleme aldığı ve çeviri editörlüğünü Kemal İnal'ın üstlendiği *Kültür, İktidar ve Eğitim* (orijinal adıyla *Culture, Power and Education*), bu çift yönlü perspektifi kurar: Eğitimi okul-merkezci dar bir çerçeveye hapsedmeden, fakat okulu da hegemonik ve karşı-hegemonik mücadelelerin stratejik bir sahnesi olması bakımından ciddiye alarak inceler. Kitap, en geniş anlamda kültür ve iktidar ilişkisini çok katmanlı bir pedagojik etkileşim olarak yeniden yorumlamaktadır.

Kitabın Yapısı

Kitabın izleğine bakıldığında, karşımıza tekil bir kuramın sistematik sunumundan ziyade, kültür-iktidar-eğitim ilişkisinin tarihsel ve coğrafi olarak farklı bağlamlarda izini süren bir düşünsel hat çıkar. Peter Mayo, daha ilk bölümde okura kavramsal bir merceğe sunar: Kültürü iktidarın dolaşıma girdiği, eğitimi ise bu dolaşımın pedagojik biçim aldığı bir alan olarak düşünmeye davet eder. Bu çerçeve kurulmadan Milani, Freire, Nyerere, Giroux ve hooks gibi sonraki örneklerin, taşıdığı politik ve pedagojik yoğunluğu kavramak mümkün değildir. Örneğin Gramsciyen kültür-iktidar analizinin soyut düzeyi, Milani'nin okulun içinden yükselen somut karşı-hegemonik pratiğiyle ete kemiğe bürünür; hegemonya yalnızca teorik bir kategori olmaktan çıkar, pedagojik müdahale imkânı olarak görünür hâle gelir. Benzer biçimde Mayo, Gramsci'nin hegemonya çözümlemesini, Freire'nin diyalog ve praksis temelli özgürleştirici pedagojisiyle eklemeyerek kitabın politik-etik omurgasını kurar. Böylece kültür, yalnızca rızanın üretildiği bir alan değil, bilinçlenmenin, kolektif özneleşmenin ve tarihsel mücadelelerin de zemini olarak belirir.

Metin ilerledikçe bu hat Avrupa ve Latin Amerika merkezli bir çerçeveye sınırlı kalmaz. Nyerere'nin dekolonizasyon perspektifiyle eleştirel pedagojiyi küresel Güney'in tarihsel deneyimine bağlayan Mayo, eğitimi epistemik ve kültürel bağımlılık ilişkilerine karşı yürütülen bir politik proje olarak yeniden yorumlar. Giroux'nun kamusal pedagojiler yaklaşımı, medya, popüler kültür, sivil toplum gibi okul dışı kültürel aygıtların hegemonik ve karşı-hegemonik mücadeledeki rolünü açığa çıkarırken, bell hooks'un temsil, deneyim ve özgürlük pratiği vurgusu, pedagojik ilişkinin bedenli, cinsiyetli ve deneyimsel boyutunu görünür kılar. Son kerte de kitap, farklı tarihsel bağlamlardan gelen bu yaklaşımlar arasında bir ortak zemin kurar: Gramsci'den devralınan hegemonya ve rıza analizi, Milani ve Freire'de somutlaşan dönüştürücü praksis anlayışı, Nyerere'de ifadesini bulan sömürgecilikten arındırma iradesi, Giroux'da kamusal pedagojiler, hooks'ta temsil ve özgürleşme arayışı... Tüm bu damarlar, eleştirel pedagojinin kültürü hem tahakkümün üretildiği hem de direnişin filizlendiği bir mücadele alanı olarak kavradığını gösteren bir sentezde buluşur. Son olarak, Piusi-De Vita çerçevesinde farklılıkların feminizmini tartışmaya açıp, ardından müzeleri kültürel politika ve kamusal pedagojinin özgül mekânları olarak ele alan metin,

pedagojik olanın toplumsal dokunun en beklenmedik köşelerine kadar uzandığını bir kez daha hatırlatarak sonlanır.

Hegemonya ve Öğretmenler

Hegemonya, mevcut egemen düzenin “doğal ve normal” görünmesini sağlayan temel kurulması olarak tanımlanabilir. Bu kuruluş sürecinde sağduyu, ki kitapta bu kavram sorgulamadan kabul edilen yaygın kabuller olarak tanımlanır, önemli rollere sahiptir. Bununla birlikte, Gramsci'nin ayrımıyla sivil toplum (okul, medya, aile, kültürel kurumlar, vb.) rızanın üretildiği alanları temsil ederken devlet ve politik toplum, zorun daha görünür olduğu aygıtları temsil eder. Bu iki kavram birlikte çalıştığında ise iktidar kalıcı bir hale gelir.

Eğitimin kültürel-politik rolünü vurgulamadan da geçemeyeceğimizi düşünüyorum. Kitabın birinci bölümüne göre eğitim, sadece bilgiyi aktarmak değil, hangi bilginin değerli sayıldığını, hangi davranışın normalleştirildiğini ve kimin sesinin daha meşru kabul edildiğini belirlemeye yardımcı olan bir iktidar alanıdır. Bu yüzden, bu bağlamda öğretmenler ve diğer pedagojik birimler de birer bilgi aktarıcısı olmakla sınırlandırılmaması gereken, Gramsci'nin deyişiyle birer entelektüel olarak, hegemonya düzeninin yeniden üretilmesinde de, karşı-hegemonik dönüşümde de rol oynayabilen aktörlerdir. Bu bakımdan kitap genel olarak sadece teori temelli değildir, okul içi ve pedagojik pratik örnekleri de vermektedir. Örneğin, Milani'nin pedagojisi (s. 39) okulun sınıfsal eşitsizlikleri yeniden üreten bir kurum olmasına karşı olarak dezavantajlı öğrencileri dil, bilgi ve kamusal ifade gücüyle donatmayı amaçlamaktadır ve bu yüzden karşı-hegemonik bir eğitim pratiği sunar. Okulun ürettiği meritokrasi (örn. “çalışırsan başarılı olursun”) kavramı üzerinden nasıl bir eşitsizlik yarattığını tartışır. Hatta kitapta *Barbiana Öğrencilerinden Mektup* aracılığıyla, sınıfta bırakma ve erken eleme gibi uygulamaların yoksul öğrencileri sistemin dışına atıldığı anlatılır. Bu yüzden Milani dili sadece bir iletişim aracı olarak görmez, onu öğrencinin kendini savunup hak talep edebileceği ve kamusal alanlarda söz sahibi olabilmesi için merkezi bir güç olarak görür. Bu sebeple kendisinin pedagojisinin ana odağı, öğrenciyi uyumlu bir birey yapmak değil, bilinçli bir yurttaş olarak yetiştirmektir. Bu sebeple bu bölüm, eleştirel pedagojinin pratikte yoğun emek, disiplin ve kolektif çalışma gerektiren bir alan olduğunu Milani örneği üzerinden vurgular. Diğer bir yönden bu bölüm, Paulo Freire'nin pedagojisini (s.61) iktidar ilişkileriyle doğrudan bağlantılı, özgürleştirici bir eğitim anlayışı olarak ele alır. Aynı biçimde temel iddia, eğitimin asla nötr olmadığı, ya mevcut iktidar ilişkilerini yeniden ürettiği ya da bu ilişkileri dönüştürmeye yönelik praksis (eleştirel bilinç ile eylemin birlikte yürütülmesi) temelli bir tartışma alanı sunduğudur. Freire'nin düşünceleri, 20. yy. ortalarında Latin Amerika'daki yoksulluk, sömürge-sonrası eşitsizlikler ve askeri rejimler bağlamında şekillendiği için, kendisi eğitim çalışmalarını yalnız teknik bir beceri kazandırma faaliyeti olarak değil, insanların kendi toplumsal koşullarını anlamalarını ve müdahale edebilmelerini amaçlayan bir süreç olarak yorumlar. Sonuç olarak, Freire'ye göre sadece düşünmek eylemsizliğe, sadece eylem yapmak ise kör aktivizme sebep olur. Bu yüzden bilginin öğrenciye depozito gibi

aktarıldığı ve öğrencinin edilgenleştirildiği bankacı eğitim modeli, bu çerçevede eleştirilir; problem tanımlayıcı eğitim ise diyalog, deneyim ve eleştirel bilinç yoluyla öğreneni özneleştirir. Bu yüzden bu bölüm, eleştirel pedagojinin etik-politik yönünü açık bir biçimde ortaya koyar. Bu bağlamda eğitim, yalnızca bilinç kazandırma değil, harekete geçmeye çağıran bir süreçtir. Bu anlayışla birlikte, önceki bölümde tartışılan hegemonya kavramı, bireyin ve toplumun karşı-hegemonik praksis yoluyla dönüşmesiyle anlaşılır hale gelmektedir.

Kitabın diğer bir güçlü yanı ise politik genişliğidir çünkü küresel ve sömürgecilik sonrası bağlamda da eğitime değinir. Örneğin, Julius K. Nyerere'nin (s. 87) düşüncelerini ve Tanzania deneyimini, eğitimi sömürgecilikten arındırma sürecinin merkezine yerleştirir. Nyerere önemli bir figürdür çünkü Tanzania'nın 1960'larda sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanması sonrasında ülkenin ilk liderlerinden biridir. Bu bölümün önemi, sömürge dönemindeki eğitime değinmesidir, zira o dönemde Batılı bilgi ve değerler üstün görülmüş, yerel halkı kendi kültüründen koparan bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda Nyerere, eğitimin yeni ulusun ihtiyaçlarına hizmet etmesi gerektiğini savunur. Bu da eleştirel pedagojinin eğitimle bağlantısını küresel Güney bağlamına taşıyarak, Gramsci ve Freire merkezli tartışmaları sömürgecilik sonrası koşullarla genişletir. Bu bağlamda eğitim, yalnızca bireysel bilinçlenme değil, ulus inşası, kültürel onarım ve kolektif güçlenme sürecinin parçası olarak ele alınır.

Kültür, Kamusal Alan ve Temsil

Kitapta eğitimin okul dışına taşındığı, Henry Giroux aracılığıyla gösterilir. Mayo, Giroux'nun (s. 107) eleştirel pedagojisinin merkezinde kamusal pedagojiler ve umut politikası olduğunu söyler. Burada anlatılmak istenen iddia, eğitimin yalnızca okul içinde gerçekleşmediği, medya, popüler kültür, gündelik yaşam, tüketim pratikleri gibi alanların da bireylere bir şeyler öğrettiği ve bu yüzden iktidarın kültürel ağırlıklı kurulduğu bir zamanda eleştirel pedagojinin kamusal alana genişlemesi gerektiğidir. Bölüm, eğitimi "okul = eğitim" denkleminden ayırıp geniş bir kültürel-politik öğrenme alanı olarak yeniden tanımlar. Bu yüzden öğretmenin rolü yalnız ders anlatmak değil, öğrencinin maruz kaldığı tüm bu kamusal pedagojileri eleştirel olarak çözümleyebilmesini sağlayacak araçlar geliştirmektir. Bunun yanı sıra bölüm, eleştirel pedagojinin etik görevini de vurgular: Eleştiri, öğrenciye "başka bir dünya mümkün" hissini verecek bir umut ve hareket ufku vermediği sürece pedagojik olarak eksik kalır.

Giroux'un kamusal pedagojiler kavramının en belirgin örneklerinden biri, kitapta kültürel politika bağlamında ele alınan müzelerdir (sf. 169). Müzeler "tarafsız depolar" değil, aksine kamusal pedagojilerdir. Bu mekânlarda temsil politikaları işler: Hangi hikâyelerin anlatılacağı, hangi seslerin duyulacağı belirli amaçlar doğrultusunda şekillenir. Dolayısıyla koleksiyonların düzenlenmesi ve sergileme dili de bu politikaların bir parçasıdır. Müzeler, hegemonya ile hafıza arasındaki ilişkiye güçlü bir örnek sunar çünkü resmî anlatılar üretir ve rıza kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. Rıza üretiminde müzeler "normali" kurar ve belirli temsil

biçimleri, sesler ve deneyimler aracılığıyla toplumsal hafızayı biçimlendirme gücüne sahip olur. Eleştirel pedagoji açısından müze deneyimi, yalnızca “ne anlatılıyor?” sorusunu değil, aynı zamanda “hangi anlatılar dışarıda bırakılıyor, hangi sesler meşrulaştırılıyor?” sorularını da gündeme getirir. Böylece kitap boyunca tartışılan kültür-iktidar-eğitim ilişkisi, Giroux’nun kamusal pedagojiler çerçevesiyle somut bir örnek üzerinden pekiştirilmiş olur.

Aynı zamanda kitap eğitimin feminist, ilişkisel ve duygulanımsal boyutundan da bahseder. bell hooks’un (s. 137) çalışmalarını, eleştirel pedagojiyi ırk, cinsiyet, sınıf ve temsil eksenlerinde derinleştiren bir özgürleşme projesi olarak ele alır. Bu bağlamda kültür (sanat, medya, popüler kültür, sınıf içi etkileşimler) baskıyı hem yeniden üretebilir hem de özgürlük pratiğine dönüşebilecek bir karşı-alan sunabilir. hooks için pedagojik mücadele yalnız bilgiyle değil, beden, duygu ve deneyimle de ilgilidir. Bu bölüm, eleştirel pedagojiyi yalnızca yapısal analizlere dayanan bir alan olmaktan çıkarıp yaşantısal, duygusal ve ilişkisel boyutları olan bir pratik olarak tekrardan tanımlar. Diğer bir yandan kitap, Anna Maria Piussi ve Antonia De Vita’nın (s. 161) farklılıkların feminizmi perspektifiyle eleştirel pedagojiyi yeniden ele alır. Buradaki temel iddia, özgürleşmenin sadece eşitlik ve hak talepleri üzerinden değil, farklılıkların tanınması, ilişkisel öznellik ve toplumsal yaratım süreçleri üzerinden de kurulması gerektiğidir. Bu bağlamda da eğitim, bireyleri “aynılaştıran” bir mekanizma değil, farklı deneyimlerin anlamlı ve üretken şekilde bir araya gelebildiği bir ilişkisel alan olarak tanımlanır. Sonuç olarak bu bölüm, eleştirel pedagojiyi çatışma ve karşıtlık merkezli bir mücadele anlayışının ötesine taşıyıp ilişki, özen ve karşılıklı tanınma kavramlarıyla zenginleştirir.

Sonuç

Mayo, kitabın bir bütün olarak mesajını netleştirmek için önceki bölümlerde bahsedilen düşünürler ve örnekleri (Gramsci, Milani, Freire, Nyerere, Giroux, bell hooks) ortak bir çerçevede birleştirir ve bu da eleştirel pedagojinin kültür-iktidar ilişkileri içindeki konumunu vurgular. Bu bağlamda eleştirel pedagojinin konumu sadece tekil bir yöntemden oluşmaz; kültürel politik ve etik bir duruş gibi çok yönlü kavramlardan da beslenir. Örneğin, Gramsci’nin bölümündeki hegemonya ve rıza analizi, Milani ve Freire’nin bölümündeki eğitimin dönüştürücü praksis olarak ele alınması, Nyerere’nin sömürgecilikten arındırma vurgusu, Giroux’nun kamusal pedagojiler yaklaşımı ve bell hooks’un temsil, deneyim ve özgürlük arayışı eleştirel pedagojinin kültürü hem baskının üretildiği, hem de direnişin mümkün olduğu bir alan olarak gördüğünü açıklamaktadır. *Kültür, İktidar ve Eğitim*, eleştirel pedagojiyi kuramsal, somut ve tarihi temellere yerleştirerek, alandaki düşünürlerin de fikirleriyle okuyuculara ayrıntılı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu kitabın, eleştirel pedagoji alanındaki vizyonunu genişletmek veya bu alanda akademik araştırmalar yapmak isteyen kişilere güçlü bir kaynak olabileceğini düşünüyorum. Son olarak, özellikle kitabın içindeki atıfların ve kaynakça listesinin değerli olduğunu ve daha derin araştırma yapmak için başvurulabilecek kaynaklar olduğunu da belirtmek isterim. Bu yüzden tüm yönleriyle eser, Türkçe literatürdeki eleştirel pedagoji alanının önemli boşluklarını doldurmaktadır.